

I. Salvador Espriu, llegidor de profecies?

Rosa Delor

No, tan sols un escriptor honest i intel·ligent. Espriu va ser llegit i manipulat fins a l'extenuació (seva, sobretot) que va fruir i patir durant força anys. Tant, que va generar molts enemics perquè l'enveja és un dels grans errors morals i socials en que incorre des de sempre la humanitat. Ja en parla Sòcrates a l'*Apologia*. En morir, Espriu va ser confinat al Purgatori pels qui es delien per ocupar-ne la plaça vacant. El 2013 es complirà el centenari del seu naixement i el país, com acostuma a fer, commemorarà oficialment la data. I potser amb aquesta empenta, Espriu sortirà del Purgatori i tornarà a ser llegit, ara sense els tòpics fossilitzats del passat. Perquè Espriu, que ho sàpiga el poble, és un grandíssim escriptor i poeta, encara a descobrir per les noves generacions. Un autor digne de figurar en les literatures més sacralitzades del Segle XX occidental i oriental. Sí, també l'oriental, perquè quan entra en els haikus i les tankes i crea poesia, lliure de tot esclavisme acadèmic, ens fa entrar en una altra dimensió. Us imagineu que a qualsevol de les literatures europees fos necessari fer un preàmbul com aquest per poder parlar d'un dels seus clàssics?

Em demanen que parli d'un aspecte concret de la seva obra, és a dir, de l'Espriu com a *zoon politikon*. No vull repetir cap tòpic ni pretenc elaborar un discurs meu que resulti tendencios i per tant manipulat, perquè ni sóc periodista, ni milito en cap partit. Tan sols pretenc que la lectura d'uns versos d'Espriu esdevinguin matèria de reflexió, perquè crec que s'ajusten a la situació en què avui ens trobem, a les envistes d'unes eleccions que potser obriran un nou rumb a la nostra vida, espero que pel bé de tots plegats, nosaltres i els altres.

A *La República o l'Estat*, llibre VI, Sòcrates diu que una planta o un animal creixen malament en un clima poc favorable. Com que no tenen ni l'aliment ni la temperatura que necessiten, fins i tot els més sans es corrompen, perquè per natura el mal és contrari al que és bo. No és menys cert, doncs, que «un mal règim fa més dany a qui és excel·lent per naturalesa que a qui és una mitjania». Les ànimes millors, diu Sòcrates, es tornen les pitjors. Dit a la meua manera, en un estat corrupte els més llestos i més durs són els més qualificats per fer-ne de més grosses i vituperables. Conseqüència, per evitar la corrupció, Sòcrates diu que «cal que el nostre Estat estigui governat per un cap que aplegui el coneixement del bé amb el de la bellesa i el de la justícia.»

Tot i que la bellesa, com confessa Sòcrates a Hípias, és una cosa molt complicada d'escatir —«les coses belles són difícils»—, a mi m'agrada que en la definició de l'Estat hi entri aquest ambigu i difícil concepte perquè identifico clarament bellesa amb harmonia i aquesta amb l'eurítmia, és a dir, un bell ritme que transformi el moviment dels estats anímics en un mitjà de comunicació solvent. Espriu insistia en el diàleg: «aprofito l'avinentesa per dirigir-me a tothom. Que tothom procuri d'entendre's, de vèncer les seves divisions i que busquin un comú denominador de viure. Tot el que sigui portar a la guerra civil, jo hi estic en contra. La gent s'ha d'entendre parlant. Si els governants tenen una mica d'enteniment, han de procurar de dialogar amb l'oposició, d'entendre's. Una o altra forma de socialització és inevitable, irreversible i convenient.» I aquest diàleg és el que presideix tota la seva poesia: la dialèctica dels contraris que cerca la bellesa. Si les relacions humanes es regissin per l'eurítmia que governa el cosmos potser una grandíssima part dels problemes trobarien ràpida solució. Però la nostra història política té les arrels entortolligades amb les de la resistència orgànica de la hispanitat a la democràcia. Diguem-ho clar: la por a la llibertat.

Convido a llegir el primer poema acompanyat d'unes reflexions al marge per evitar de caure en l'intrusisme.

PREDICAT DES D'UNA PINTURA DE JOAN MIRÓ
(B., març de 1973), dins *Les cançons d'Ariadna*.

El concepte de *predicar* ja l'havia emprat a la narració «El meu amic Salom» de 1935: «“Ai, modifiqueu-vos, us condemnareu davant la història, morireu com a poble, si us entesteu a seguir així”, els *predicava* jo, força descoratjat. “Corregiu-vos, eduqueu-vos, no em sentiu? Que potser ja sou morts?” Silenci, fallida. Silenci i fallida. M'havia ensorrat». Les dates d'ambdós textos són reveladores, 1935 la situació del país després dels Fets d'Octubre de 1934, amb el govern de la Generalitat empresonat. 1973, un Franco a les acaballes del seu govern i la seva mà dreta, l'almirall Carrero Blanco, que el 20 de desembre del mateix any volaria pels aires.

En general l'obra d'Espriu té un evident objectiu regeneracionista que cura de matisar amb un sarcasme d'arrel valleinclanesca prou evident perquè tothom, vull dir uns i altres, el pugui entendre,

L'esmolada falç
ha llescat la lluna
com si fos de pa.

Diu el poeta: «A la pintura d'en Miró que em va inspirar el poema hi ha una mica de lluna, una llesca de lluna en creixent o en minvant, que no ho recordo, i una mena de muscle d'un pagès - em sembla - portant o sostenint una falç» (carta a Vallverdú, 2-IV-1973). És a dir, tenia present la revolta dels segadors de 1640, que enllaça amb *Inici de càntic en el temple*:

Ara digueu: "La ginesta floreix,
arreu als camps hi ha vermell de roselles,
amb nova falç comencem a segar
el blat madur i, amb ell, les males herbes".

Com en el poema *Potser cuinat amb un eco de Valle-Inclán* on

S'aixeca amb fam la lluna
del llit del mar.
Molt ben llescats, endrapa
grossos badalls

La talla rabent,
dura, cruel, seca,
una mà de vell.

de fam, és clar, que incideix en la misèria històrica espanyola. És a dir, l'efimera experiència de la República, dues vegades vençuda. Aquí per «una mà de vell», la d'un dictador que fins al darrer moment signarà condemnes a mort.

Va llençant al riu,
a bocins i engrunes,
la llum de la nit.

Per a Espriu, la *llum* és la intel·ligència, el coneixement, la saviesa. En la nit de la dictadura ni tan sols el blanc reflex de la lluna aporta una mica de coneixement, de justícia o de bellesa.

A miques, a grums,
als ventrells dels peixos
de seguida put.

Amb una bona dosi de causticitat, el poeta al·ludeix a la xàvega o pesca a l'encesa que de temps immemorial és coneguda al litoral català. La mola de peix és atreta prèviament a la superfície amb la llum de cremar teies de pi en un faitó. Així és com un Règim corrupte pesca a l'encesa els "llestos" que aprofiten el moment per enriquir-se amb l'esquer podrit.

Quin esquer més bo!
Cuc a l'ham, podrida,
res com la claror.

En la fosca, sols
ulls endins febre gen
brillantors de l'or.

L'or del coneixement (en hebreu 'or' és llum) està molt amagat, reclus en ninetes que un dia van tenir-ne l'experiència d'un reflex fugaç. Què li farem, diu Espriu «som platònics». Però hi ha un altre *or* que té més força i és més fàcil d'aconseguir, però hem de tancar els ulls de la consciència per haver-lo.

Tots som ara cecs
i palpem feixugues
bosses de diner.

El diner ha mogut i mourà els interessos que promouen totes les guerres. Després de la contracció econòmica de mitjan 1970 a finals de 1971 amb un creixement considerable de la inflació, la reactivació arriba de nou el 1972, i esdevé el 1973, eufòria expansiva exagerada i artificialment alimentada des de l'Administració, mentre que les tensions inflacionàries es tornen a disparar, molt per damunt de la mitjana dels països de l'OCDE. Digueu, ¿no és el mateix que ha passat amb el tant publicitat *boom* econòmic dels darrers anys? Els humans actuem segons pautes de comportament estèrgides en l'ADN històric.

Molt tibants, ens fan
bruts serveis de grosses
natges de barram.

Comparem aquests versos amb la cèlebre invectiva de Dante a Itàlia: «non donna di provincia, ma *bordello*» (*Purg.* VI: 78). Vista la simetria amb *barram*, veiem que Espriu es decanta pels crítics que interpreten *donna di provincia* com a meretriu.

Gasius porcs, bastim
bordells amb les runes
del nostre país.

Al rar laberint
són colgats els ossos
d'aquell mort destí.

Espriu defineix el context en què es mou la nostra vida com «les efímeres mostres d'un *estrany* aprenentatge en la *coherent perplexitat* d'un laberint». En aquest poema es refereix a l'eterna història d'Espanya que es mou en una espiral, insistint en una mena de resistència congènita a la democràcia, és a dir, la por a la llibertat: «la decadència d'un procés històric, que alguns han negat, però, sense ni una mica de raó», diu, i que avui mateix una bona part d'Espanya encara no ha estat capaç de superar.

Qui retrobarà
fils, camins que drecin
a la llibertat?

La llibertat fa la persona, és l'objectiu del procés intel·lectual espriuà:

Aprèn l'aspra lliçó
d'aquells que t'han guardat
dins l'aire mort el do
del vent de *llibertat*.

recorda la fredor
d'un cor antic parat.
No sollaràs la flor,
el nom de *llibertat*.
Guaita de nits, pastor
al prim son del ramat,
mantén l'alta cremor
del foc de *llibertat*

(«No te n'oblidis mai», dins *Per a la bona gent*)

Mai ningú, per sort.
Dels béns tenen cura
sabres i dragons.

L'únic important:
que no ens robin d'altres
lladres els cabals.

El patriotisme hispànic. A reflexionar-hi.

Treu darreres gotes
de qui no té res.
S'aprofita sempre
de fam o de set.
Tracta en pa, rajoles,
teixits, ferro vell.
Ven avui per cent
el que costa tres.
Gemegant contava
a tothom que hi perd.

Aplega en poc temps milions.
Aleshores adquiria
de l'Església absolucions,
per si de cas hi ha una mica
de Déu o potser d'infern.
Tan segures inversions
donaran renda bonica:
no saps mai si aquestes coses
a la llarga són reals.
Trametia als hospitals
i als Infants Escrofulosos,
a vegades, quatre rals.

Tots els règims troba bé,
mentre pugui fer diner.
[...]

Predicant seny i moral,
arribava, gras, content,
a una edat patriarcal.
Moria sobtadament,
sense gens de sofriment.
Quan el duen a enterrar,
segueixen rera el taüt
capellans i forces vives,
innombrable multitud:
aprengui la joventut.

En nom de tots els ocells
esclafats, dipositem,
en homenatge, corones
de lliris i de clavells
al blanc sepulcre. Després
corbarem, servils, l'esquena
en presència dels hereus.

(*Guany pur*)

Difícilment es poden posar d'acord els conceptes de *guany* i *puresa*, perquè la gloriosa història de qualsevol país no ha estat altra que el resum dels constants crims i guerres per bastir les fortunes d'uns quants a costa de la misèria de la immensa majoria dels altres. I això és i serà sempre si no inventem una nova manera d'entendre la «nostra» vida i per tant el món.

Rics i vils, cantem
la lluna, la bruna,
la buidor del cel.

En correspondència amb

La lluna, la gran pruna,
es va endolar,
mentre reien carotes
de carnaval.

Tots penjàvem d'una canya
aquest trist ninot Espanya.

(Potser cuinat amb un eco de Valle-Inclán)

No baixaríeu
el cos enterc que penja
de la campana?
Temps mort: encara sento
com l'últim crit s'escanya.

(Dolçor de bel de Nadal)

El poema aquí citats, una petita mostra, es troben a *Les cançons d'Ariadna* i a *Per a la bona gent* de 1984. *Les cançons d'Ariadna* arribaven massa d'hora a la primera edició (1949) i massa tard a la definitiva, corregida i augmentada (1981), perquè tinguessin el ressò que se n'hauria pogut esperar. La majoria «no va entendre aquesta poesia corrosiva, aquesta denúncia de la tènica realitat, aquest retaule de rics panxuts i bastonejats miserables que constitueix l'elenc d'aquest bigarrat i tens llibre», deia M. Aurèlia Capmany (dins Salvador Espriu, *La pell de brau*, París, El Ruedo Ibérico, 1961). Espriu s'expressava sense embuts: «tinc un veritable menyspreu, fins i tot, si pogués parlar d'odi –no puc parlar-ne, perquè procuro no sentir odi per ningú–, contra els rics, quant a rics, en principi realment no compten». La més sarcàstica crítica del vessant cívica aixeca acta en els versos d'Espriu dels qui s'aprofiten per enriquir-se a costa de l'estraperlo d'aquells anys que ell va conèixer, o de l'especulació salvatge del liberalisme actual. Però ens va deixar un poema, escrit el 1956, al qual no li calen notes i que hauríem de reflexionar a fons, tant sí com no arribem a ser algun dia independents.

M'HAN DEMANAT QUE PARLI DE LA MEVA EUROPA

Jo sóc d'una petita terra
sense rius de debò, sovint assedegada de pluja,
pobra d'arbres, gairebé privada de boscos,
escassa de planures, excessiva de muntanyes,
estesa per llevant al llarg de la vella mar
que atansa el difícil i sangonós diàleg
de tres continents.
Unes palmeres que amb els ulls closos
miro sempre immòbils sota l'oreig
tanquen el meu país pel migjorn.
Pel nord, unes maresmes. I a posta de sol
hi ha unes altres terres que anuncien el desert,
les nobles, agostades, espirituals terres germanes
que jo estimo tant.

Alts cims trenquen la meva pàtria en dos Estats,
però una mateixa llengua és encara parlada a banda i banda,
i en unes clares illes endinsades en el mar antic,
i en una contrada també insular, més llunyana,
que avui pertany a un tercer poder.
Que diversa la meva petita terra
i com ha hagut de sofrir, durant segles i mil·lenaris,
la violència de diversos pobles,
les aspres guerres civils enceses dintre els seus límits
i més enllà del palmerar i els aiguamolls,
de la seca altiplanura i de les ones!
Perquè prou sap el nostre llarg dolor
que qualsevol guerra desvetllada entre els homes,
la més estranya o grandiosa lluita
que s'abrandi entre els homes,
és tan sols una guerra civil
i ens porta a tots patiment i tristesa,
la destrucció i la mort.
Per això ara és tan profunda la nostra esperança
—en el meu somni, ja contemplada realitat—
d'integrar-nos, en un temps que sentim proper,
salvades la nostra llengua i la nostra història,
en una unitat superior que duu el nom,
obert, bellíssim, d'aquella filla d'Agenor
que un savi esguard veia prodigiosament passar
de la costa fenícia a les platges de Creta.
Quan arribi el dia, haurem fet el primer
i inesborrable pas vers la suprema
unió i igualtat entre tots els homes.
I potser aleshores ens serà permès de començar,
sense classes socials, ni odis religiosos,
ni diferències cruels i injustes pel color de la pell,
la nostra peregrinació a través de l'espai,
cap a la pensada llum,
i de seguir sense temença les misterioses
vies interiors de Déu, del no-res,
els infinits camins veritables de la bondat.

Que no sigui decebuda la nostra esperança,
que no sigui escarnida la nostra confiança:
així molt humilment ho demanem.